

Inte bara en bild

En kvalitativ studie om terapeuternas sätt att utföra bildterapi med barn

Handledare: Staffan Blomberg

Av: Malin Glimhed
HT-2009

Abstract

Author: Malin Glimhed

Title: Not just a picture (translated title) A qualitative study about the way the art therapists work with children.

Supervisor: Staffan Blomberg

The aim of this study is to give knowledge to the role of painting in art therapy with a child. I have sought a greater understanding of how the art therapist chooses to work with the child. To achieve the purpose I have focused on the art therapist interpretation of the painting and how this can affect the child. The dilemma of whether the art therapist should interpret the painting, or how much, is an important question.

The study includes five interviews with art therapists who were asked to discuss these issues. All interviews were recorded with a tape recorder. The main section of assembling data has been made by using a qualitative method.

The results of my study shows that even though the art therapist is not supposed to interpret the picture, they tend to do. The results of my study also shows that art therapy is a good method for children, especially refugee children, to open themselves up and be able to talk about abuse and their feelings.

Keywords: bild (picture), bild- och konstterapi (art therapy), terapi (therapy), samtalsterapi (psychotherapy), tolkning (interpretation), symboler (symbols)

Förord

Jag vill med dessa inledande ord tacka samtliga som möjliggjort denna studie för mig. Ett första stort tack riktas till samtliga respondenter som avsatt sin dyrbara tid. Ett andra stort tack riktas till min handledare, som uppmuntrat och givit mig kämparglöd.

Ett stort tack till Er alla för Er medverkan!

Malin Glimhed

Lund den 19 maj 2010

Innehållsförteckning

Abstract

Förord

1. Inledning	6
1.1 Problemformulering	6
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Avgränsning	7
2. Metod	8
2.1 Författarens studie	8
2.2 Val av metod	8
2.3 Datainsamling	9
2.4 Genomförande	9
2.5 Urval	10
2.6 Tillförlitlighet, trovärdighet och relevans	11
2.7 Etiska överväganden	12
2.8 Källkritik	12
3. Tidigare forskning	14
4. Teoretisk referensram	16
4.1 Bildterapi	16
4.1.1 Barnperspektiv	16
4.1.2 Symboler	17
4.1.3 Tolkning	19
5. Empiri	20
5.1 Bildterapi med barn	20
5.1.1 Bildterapi som förändringsarbete	22
5.1.2 Terapirummet	23
5.2 Hur kan ett bildterapi möte gå till?	23
5.2.1 Bildskapandet	24
5.2.2 Den färdiga bilden	25
5.2.3 Bildterapi i grupp	25
5.3 Symboler och tolkningar i det bildterapeutiska arbetet	26
5.3.1 Tolkning eller spegling	27
5.3.2 Svårigheter med tolkning	28
6. Analys	29
6.1 Hur går det till?	29
6.2 Tolkningsföreträde, finns det?	30

6.3 Vad gömmer sig i det innersta skalet?	32
7. Sammanfattning och slutdiskussion	34
7.1 Sammanfattning	34
7.2 Slutdiskussion	35
8. Referenser	37
9. Bilaga	39

1. Inledning

I detta inledande kapitel beskrivs bildterapiens bakgrund som sedan mynnar ut i ett syfte och frågeställningar samt vilka avgränsningar som gjorts.

1.1 Problemformulering

”En bild säger mer än tusen ord” (Alm, 2000, sid. 46).

Bildterapi har vuxit fram i Sverige sedan slutet av 60-talet. Det är en konstnärlig terapiform som innefattar och samordnar konst och psykoterapi. Människan lever i en verbal kultur och är duktig på att hantera sina ord. Med hjälp av orden kan hon omedvetet dölja sina problem. Med ord kan människan förklara och påstå saker, men i bilderna hon målar kan det som ligger dolt under ytan komma fram (Alm, 2000).

När terapeuter arbetar med barn är det bra att använda sig utav olika hjälpmedel så som, sagor, musik, skådespel samt att låta barnet måla och utifrån bilden föra ett samtal. När människan skapar något strömmar glädje genom kroppen och att måla kan driva ut de inre känslorna. Människan kan måla av sig ilska, glädje och sorg (Luterkort, 1999). Om yttre trauman inträffar så som att en nära anhörig till barnet avlider, är det lättare för omgivningen att se och förstå att barnet utsätts för påfrestningar. Om barnet får skrämmande fantasier och inre konflikter uppstår kan det plötsligt bli svårare för omgivningen att förstå sig på barnets beteende, då barnet själv många gånger har svårt att sätta ord på sina inre känslor. Dessa inre rörelser är inte lika lätta att se men orsakar minst lika starka kriser som yttre trauman (Larsson, 1993). Bildterapi har hjälpt många barn i deras process att finna bakomliggande orsaker till beteendet (Waller, 2006).

I terapin berättar barnet i egenskap av klient för bildterapeuten vad symbolerna på pappret föreställer, varpå terapeuten återberättar sedan klientens omedvetna inre världsbild. Det finns en uppsjö av litteratur på området som påvisar vikten av att bildterapeuterna inte skall dra egna slutsatser och tolka. Många menar att klienten själv måste berätta vad bilden föreställer i syfte att komma den outtalade sanningen närmre. Det måste vara svårt att återberätta en klients inre världsbild utan att tolka? (Alm, 2000).

Träning i bildens språk anses utgöra en avgörande faktor för att bildterapeuten skall kunna översätta klientens bild till ord genom samtal och förståelse. Utförande av bildterapi ställer därför stora krav på både kunskap och erfarenhet hos terapeuten av hur bilder blir till. Svårigheten i bildterapi verkar vara samtalet om bilden som utgör de viktigaste redskapen. Problemet verkar också vara att terapeuten har möjlighet att välja hur hon skall se och förstå bilden, vilket kan innebära att hon antingen kan tolka bilden som en symbol från barnets förflutna eller som en del av barnets konkreta verklighet. Samtal om bilden utgör således vägen till förståelse, men risken finns att terapeuten alltför snabbt skapar sig en bild som inte stämmer överens med klientens verklighet (Blohm, 2000).

Det verkar som om ordet "tolkning" är ett relativt laddat ord inom forskningen. Den verbala terapi har tolkningar som verktyg vilket kan innebära en kollision för bildterapeuten som lärt sig att inte tolka bilden (Alm, 2000). Den motsägelse som förekommer inom bildterapi gör att det finns skäl för att närmare undersöka detta fenomen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det primära syftet med min studie är att undersöka hur bildterapeuter arbetar terapeutiskt med barn. För att kunna undersöka detta kommer jag att studera följande frågor:

1. Vad innebär symboler och tolkning i det bildterapeutiska arbetet?
2. Hur påverkas relationen mellan bildterapeuten och barnet i arbetet med bilden?
3. Tenderar bildterapeuten att se barnets bild som dennes konkreta verklighet istället för en symbolisk berättelse?

1.3 Avgränsning

För att undersökningen skall bli användbar och ha en rimlig omfattning måste en avgränsning göras. En första avgränsning är att låta mina efterforskningar bedrivas med särskild utgångspunkt i Skåne, då tillgången på bildterapeuter fyllde mitt behov i studiesyfte. Studien avgränsas till intervjuer med fem yrkesverksamma bildterapeuter, samtliga har eller arbetar fortfarande med barn. En andra avgränsning är att låta studien belysa bildterapeuters förhållningssätt i terapi.

2. Metod

Detta kapitel syftar till att ge läsaren en förståelse i de utredningsmetoder som används i uppsatsen samt varför jag valt detta tillvägagångssätt.

2.1 Författarens förförståelse

Bildterapi var ett nytt ord för mig. Att det finns terapeuter som arbetar med bilden som metod väckte mitt intresse. Jag har alltid tyckt om att vara kreativ och har målat mycket i mina dagar så därför passar det bra att få en insyn i vad bildterapi är för behandlingsmetod och vilka svårigheter den medför.

Jag vill i framtiden arbeta med barn och ungdomar och därför har jag valt att skriva om bildterapi med barn. Det finns en nyfikenhet i att se hur relationen mellan bildterapeut och barnet ser ut samt hur de samverkar med varandra.

2.2 Val av metod

Utifrån mina frågeställningar lämpade det sig bäst att använda kvalitativ metod i form av semistrukturerade intervjuer med personer verksamma inom det bildterapeutiska området (May, 2005). Fördelen med denna metod är att jag får information och kunskap som annars hade varit svår att få tag på då det inte finns så mycket teorier och forskning kring ämnet. Den kvalitativa metoden lämpar sig också bättre på så sätt att jag kan få en närmare förståelse av det bildterapeutiska arbetet som ligger i fokus i denna studie (Aspers, 2007).

För att kunna fånga upp alla detaljer under de genomförda intervjuerna har samtalen med respondenterna spelats in. Samtidigt menar May (2005) att det finns för- och nackdelar med inspelningen av en intervju. En bandspelare kan upplevas besvärligt eftersom allt som sägs spelas in. Transkribering av många och långa intervjuer är även tidskrävande. Fördelen med bandspelare är att intervjuaren kan koncentrera sig på samtalet och observera respondentens kroppsspråk. Jag har haft en medvetenhet om för- och nackdelarna med att använda en bandspelare, men ville kunna koncentrera mig på respondenten så därför genomförde jag intervjuerna med bandspelare (ibid.).

Då jag ville ha en djupare förståelse för bildterapi användes den kvalitativa metoden med öppna frågor. Genom öppna frågor ges respondenten möjlighet att svara fritt samt utveckla sina svar, vilket i sin tur skapar gynnsammare förutsättningar för undersökaren att ställa följdfrågor (Aspers 2007).

2.3 Datainsamling

Datainsamling innebär att empirisk information inhämtas genom olika tillvägagångssätt. Då de insamlade materialet är grunden för svaret på mina frågeställningar är det mycket viktigt att det sker på ett välarbetat sätt (Befring, 1994).

I min undersökning kommer jag att använda mig av både sekundärdata och primärdata för att komma fram till ett resultat. Sekundärdata inom ämnet har jag hämtat från vetenskapliga artiklar i bibliotekskatalogen Lovisa, tidningsartiklar samt litteratur. Jag är dock medveten om att sekundärdata kan vara vinklad, vilket är viktigt att vara medveten om innan informationen används (Befring, 1994).

Jag är intresserad av att få en djupare förståelse för bildterapeuterna arbetssätt och upplevelser. Därför har jag använt mig av primärdata i min utredning i form av intervjuer med olika bildterapeuter. Primärdatan har jag valt då jag inte skall undersöka en stor population utan vill få en djupare förståelse för respondenternas sätt att arbeta på.

2.4 Genomförande

Planeringen av hur arbetet skulle läggas upp börjades med en kartläggning över vem och hur många som skulle intervjuas, hur dessa skulle hittas samt vilka de lämpligaste frågorna att ställa var, för att besvara uppsatsens frågeställningar. Till en början arbetade jag tillsammans med en kurskamrat, och all informationsinhämtning i form av intervjuer samt transkribering av dessa genomfördes gemensamt. På grund av olika omständigheter har jag ändrat studiens inriktning, men de utförda intervjuerna ligger fortfarande till grund för min studie.

Det var på en ätstörningsklinik inom psykiatrin som erbjuder bildterapeutisk behandling, som studien tog sin utgångspunkt och nya kontakter skapades.

Intervjupersonerna kontaktades via telefon och därefter bestämdes gemensamt tid och plats för intervjun. Efter varje samtal skickades en intervjuguide ut via e-mail (se Bilaga 1) för att

intervjupersonen skulle få bekanta sig med mina frågor. Längst ner på sidan tillfrågades terapeuten om det var möjligt för mig att få testa på bildterapi.

Intervjuerna varierade mellan 50 minuter och några tog upp till flera timmar. Vid intervjutillfällena har samtalen spelats in med en bandspelare, och möjliggjort att vi som intervjuare kunnat fokusera mer avstressat på respondenten under samtalet (Repstad 1999). Vi valde att vara intervjuledare varannan gång. Den som inte var intervjuledare kunde därmed inta en mer reflekterande position och hade därför bättre möjligheter att ställa följdfrågor. Då vi hade tydliga roller kompletterade vi varandra under intervjutillfällena. När det uppstod tystnad i rummet hade vi bestämt oss för att utnyttja den, just för att kanske få fram betydelsefull information. Intervjupersonen gavs tid till att associera och reflektera, för att sedan själv bryta tystnaden.

2.5 Urval

Det är av stor vikt att forskaren avsätter både tid och engagemang på att finna människor som kan fullgöra som idealiska informanter. Det är dessutom eftersträvansvärt att låta slumpen avgöra då respondenterna skall utses. Urvalet kan ha stor betydelse och påverka studiens utfall (Aspers 2007). Intervjuer har gjorts med fem bildterapeuter som används i föreliggande studie. Detta med anledning av studiens nya inriktning, då endast samtal med fem respondenter är användbara för syftet med uppsatsen.

De fem bildterapeuter som studien vilar på är mellan 47 och 64 år, varav fyra är kvinnor och en man. Samtliga intervjupersoner har mångårig erfarenhet inom området, som varierar mellan tio och mer än tjugo år. Intervjupersonerna arbetar eller har arbetat med barn (0-18år) inom olika områden. Nästan alla respondenter anser att bildterapi passar för alla människor. Nedan följer en presentation av intervjupersonerna med fingerade efternamn.

Frank är en diplomerad uttryckande konstterapeut men i grunden en kulturvetare med utbildningar så som konsthantverksutbildningar, slöjdtutbildningar. År 1985 fick Frank en hel del internutbildningar i kognitiv grundterapi, familjeterapi, nätverksterapi. När Frank såg att nästan alla barn ritade blev det ett naturligt verktyg för Frank att arbeta på. Idag arbetar hon som bildterapeut med barn på BUP.

Sunesson har arbetat med socialt arbete sedan 1978 men det var i början på 2000- talet som Sunesson började använda bild i samband med coaching, efter det blev bilden ett naturligt

arbetsätt. Hon blev färdigutbildad psykoterapeut för fyra år sedan och idag arbetar Sunesson med barn både individuellt och i grupp på en psykoterapimottagning.

Åkerman har gått i egen bildterapi i många år efter det gick hon en symbolterapi utbildning utanför Göteborg. Utbildade sig i Lund till psykolog och har arbetat som det i snart tolv år. Vid sidan har Åkerman sitt egna företag som handlar hållbarhetspsykologi, det vill säga hur människan kan leva hälsosamt samtidigt klimatsmart. Åkerman har jobbat på BUP som skolpsykolog och använde då bildterapi på mer än hälften av de barn hon träffade. Åkerman anser att bilden är ett bra hjälpmedel i det terapeutiska arbetet med barn.

Nilsson började gå på en massa konstnärliga utbildningar då betygen inte räckte för en psykologiutbildning. Nilsson började arbeta på studie och vuxen skolan för utvecklingsstörda och psykiskt sjuka och det var där hon förstod sambandet utav skapandes betydelse, uttryckssättet och bildens kommunikation. Började på en specialistutbildning för bildterapi på Umeå universitet år 1997. Då hade Nilsson redan börjat arbeta på ett hospits för döende vuxna människor i cancer, där arbetade Nilsson som bildterapeut i 11 år. Efter det arbetade hon som bildterapeut med cancer sjuka barn på Umeås sjukhus i 3 år samt på Hospitset med handledning för personalen i bildterapi. Nu har Nilsson inte fått något jobb som bildterapeut så idag arbetar hon som omsorgspedagog med vuxna och utvecklingsstörda, dock med färg och form. Nilsson har även ett eget företag, där hon utför bildterapi för en liten skala.

Broberg ville utbilda sig till konstnär men efter att läst konstvetenskap fick Broberg en förfrågan om att leda en konst och färg grupp för utvecklingsstörda. Började läsa mycket om bildterapi och fick senare med sin psykoterapi utbildning jobb på ett sjukhus. Verksamheten kallades socioterapi men idag heter verksamheten kultur och fritid, då mycket fokus ligger på skapandet. Idag arbetar Broberg på en ätstörningsklinik och tycker att bildterapi fungerar riktigt bra på dessa klienter.

2.6 Tillförlitlighet, trovärdighet och relevans

Det är många faktorer som spelar roll vid en intervju. Kunskapen som man har om samhället och mänskliga relationer kan skapa en förförståelse. Denna förkunskap kan innebära att intervjuaren inte lyssnar ordentligt eftersom det kanske omedvetet förväntas ett visst svar från respondenten. Det är viktigt att vara medveten om de olika faktorer som kan påverka en studies utfall (Trost, 1997).

Frågeformuläret som har använts i denna studie (se bilaga 1) bestod till största delen av öppna frågor. Slutna frågor kan enligt Kvale (1997) förstärka tillförlitligheten i den intervjuades svar. Därför valdes att under själva intervjutillfället, ställa någon sluten fråga som bekräftade eller avfärdade det som tidigare sagts. En faktor som möjligtvis skulle kunna påverka utfallet av respondenternas svar är att de i förväg fick ta del av intervjuguidens frågeställningar. Därigenom gavs respondenterna extra tid att fundera över sina svar.

2.7 Etiska överväganden

Jag har utgått ifrån Vetenskapsrådet (2002) och i mitt fall har det inneburit att samtliga respondenter via telefon informerats om att intervjun skulle spelas in. Respondenterna deltog frivilligt i undersökningen och de hade samtliga möjlighet att avbryta sin medverkan. Jag informerade dem om uppsatsens syftemål samt hur undersökningen disponeras i sin helhet. Av etiska skäl och hänsyn till respondenternas integritet har jag anonymiserat samtliga intervjupersoner och använt mig utav fingerade efternamn. Intervjupersonernas anonymitet utlovades med hänsyn till konfidentialitetskravet, vilket är ett måste då uppsatsen kommer att bli offentlig och publiceras på Internet. Jag har heller inte namngett de kommuner eller de olika kommuner respondenterna arbetar i. Min förhoppning var att respondenterna skulle känna sig fria att tala om sina upplevelser utan att erfara någon lojalitetskonflikt till arbetsgivaren.

2.8 Källkritik

För att få en så korrekt och rättvis bild som möjligt av det man utreder är det mycket viktigt att ta hänsyn till metoden och källornas styrkor, svagheter samt trovärdighet när man analyserar dem. Källkritikens syfte är att värdera hur pass användbart det insamlade materialet är i förhållande till utredningssammanhanget (Befring, 1994).

Främst har litteratursökning skett via databasen Lovisa, kopplad till Lunds Universitets Bibliotek samt sökmotorn Google. Sökorden som har använts är "bild", "bildterapi", "konstterapi" och "art therapy", "bildterapi med barn", "Terapi med barn".

Några av böckerna jag använt mig utav är *Konstnärliga terapier Bild, dans och musik i den läkande processen*, skriven utav Alm (1999). Författaren är legitimerad psykoterapeut, diplomerad bildterapeut och konstnär, med mångårig erfarenhet inom området. Boken

beskriver bildterapi lite djupare och har hjälpt mig att skapa en helhetsbild för behandlingsmetoden samt bildterapi med barn.

Törnehäcken, skriven av Lena Larsson (1993). Författaren är legitimerad psykolog samt psykoterapeut. Boken ger stor respekt för barnet då den aldrig underskattar barns förmåga till att analysera sin egen situation. Författaren ger läsaren möjlighet att se och lyssna på vad barnen försöker uttrycka både språkligt men också icke-verbalt.

Symboldrama är en bok skriven av Hanscarl Leuner (1984). Efter flera års arbete med symboldrama upptäckte författaren i sitt arbete med klienter att vissa teman var återkommande i deras drömmar. Han formulerade därför fem standarteman, vilka var, Huset, Bäckan, Berget, Ängen, och Skogsbrynet. Genom att arbeta med symboler kan man uppnå en sorts sammanfattning av sin inre psykiska situation då man uttrycker sig på en bild. Symboldrama är en metod som utgör ett system av olika tillvägagångssätt och att människan kan skapa fantasi bilder, inte bara i drömmar utan även som dagdrömmar.

Bildterapi enligt Almametoden är skriven av Janet Svensson (2002). Författaren började med bildterapi inom och utanför psykiatrin. Senare utvecklade hon sin egen arbetsmetod, som hon kallar för Almametoden, men har även C.G. Jungs teoribildning i åtanke när hon arbetar med bildterapi. Almametoden innebär ett bildterapeutiskt arbete som förutsätter två rum, ett för målning och ett för meditation, avspänning och samtal om de målade bilderna. Processanalys av de målade bilderna innebär ett strukturerat sätt att se på och samtala om de målade bilderna. De teoretiska nyckelbegreppen under processanalysen är medvetandefunktioner och empati. Boken ger en hel del levande och talande exempel på möten i bilden men också kring bilden. Författaren beskriver bildens utveckling och terapeutens stora betydelse i processen, så som närvaro, vägledare, samtalspartner samt dramatiken som kan uppstå mellan bildskaparen och terapeuten.

3. Tidigare forskning

I detta kapitel diskuteras tidigare forskning och studier som har gjorts inom ämnet för att kunna ge läsaren en inblick i dessa. Att nämna är att jag haft lite problem med att finna tidigare forskning rörande ämnet men har dock lyckats få fram relevant fakta för uppsatsen.

Vid Lindköpings universitet har Annika Hellström (2002) skrivit en C-uppsats ”Bildterapi med barn”. Författaren har i sin uppsats undersökt hur man med bilden som hjälpmedel kan få barn och ungdomar som varit med om traumatiska upplevelser att bearbeta det som hänt dem så att de kan gå vidare i livet. Hon har med hjälp av både muntliga och skriftliga intervjuer med praktiker samt med hjälp av litteraturstudier kommit fram till att bilden kan användas på många olika sätt. När man skall hjälpa barn att bearbeta traumatiska händelser utgör bildterapi en bra metod. Några av de arbetssätt som Hellström (2002) kommit fram till i sin undersökning var att barnet antingen kan få måla fritt, eller måla på ett papper med färdigmålade konturer. Bildterapeuten kan även hjälpa barnet genom att utgå från olika teman. Det centrala i bildterapi är att barnet får dela med sig av det som hänt, men ibland kan det vara svårt för barnet att sätta ord på det hemska som barnet upplevt. Bilden kan då vara ett hjälpmedel för att barnet skall kunna förmedla sina upplevelser, känslor och tankar till bildterapeuten (ibid.).

En psykolog som forskat om bildterapi med barn är Waller (2006). Författaren påvisar att bildterapi kan hjälpa det enskilda barnet, men också terapeuten. I terapien tittar terapeuten tillsammans med barnet på bilden och de samtalar om den. Diskussionen kring bilden kan göra att känslor som tidigare inte kommit fram på annat sätt oftast visar sig. Författaren anser dock att det behövs mer kunskap och forskning kring ämnet bildterapi, just för att det ska bli lättare att få en förståelse för den relation som sker mellan terapeut, barn och bild.

I tidningen Kraft (2009) kan man läsa en artikel av Annette Wallenus om barn och unga i behov av särskilt stöd. Författaren har gjort en intervju med Lena-Marie Holmgren som är specialpedagog med bildterapeutisk inriktning och har arbetat på en grundskola samt ett skoldaghem i sju år. Holmgren säger att det inte är lätt att veta vilka barn som bildterapi

passar för. Finns inte lusten att skapa hos barnet kan den dock lockas fram och ibland visar det sig att ett barn som man minst anar får ut mest av att måla menar hon. Holmgren berättar om en pojke som var bråkig i skolan och som blev utskickad från klassrummet gång på gång. Lärarna insåg att någonting måste göras och efter att tester visat på att pojken hade dyslexi kontaktades Holmgren. Pojken och Holmgren träffades, men första gången ville inte pojken alls måla. Holmgren tvingade inte pojken att måla utan de pratade och en god relation skapades. Efter en tid började pojken att måla och tillsammans granskade de bilden och saker som låg under ytan kom fram. Holmgren berättar att varenda elev hon målar tillsammans med tydligt visar sina svårigheter i bilden som tolkas på ett symboliskt sätt. Hon berättar att det för många barn räcker att medverka under fem till sex sessioner, men att en del skulle behöva detta stöd under en längre tid (ibid.).

Lehndal och Cabrejas (2002) genomförde ett projekt i Värmland med flyktingbarn från Kosovo. I studien deltog 32 barn vars föräldrar upplevde att de mådde dåligt efter flykten till Sverige. Barnen hade till exempel sömnsvårigheter och ätstörningar. Med hjälp av bilder var syftet att ge barnen redskap att hantera de svåra minnena av våld och uppbrott. Bildprojektet slutresultat visade att de flesta barnen visade färre tecken på psykisk ohälsa och mådde bättre efter projektet. Föräldrarna menade att barnen hade blivit mer öppna för samtal inom familjen.

4. Teoretisk referensram

I detta kapitel redovisas fakta från källkritiken kapitel 2.8 som dels är relevant för uppsatsens syfte samt skall det ge läsaren en teoretisk grund i ämnet. Min studie är avgränsad till bildterapi med barn och har barnperspektivet som teoretisk referensram. Hur arbetar en professionell bildterapeut med ett barn? Läser terapeuterna av bilderna?

4.1 Bildterapi

För att arbeta som bildterapeut krävs det att terapeuterna har en personlig erfarenhet av hur bildskapandet fungerar, är tränade i bildseende men också har en psykodynamisk och en konstnärlig utbildning. Bildterapi passar för alla klienter, från neurotiker till psykotiker. Exempelvis människor med psykos- och borderlineproblematik, de som varit med om incest eller andra övergrepp, flyktingar som torterats och lider av posttraumatisk stress, barn och vuxna som är förståndshandikappade. Bildterapi är bra för alla människor som har svårt att sätta ord på saker och ting. Men hjälp av bilden kan de ordlösa känslorna förtydligas och bearbetas, på så sätt kanske hjälpa klienten att få den fysikiska smärtan att försvinna (Alm, 2000).

4.1.1 Barnperspektiv

Barnet börjar samspela direkt, när det föds, då anknytning är ett medfött system för att överleva och betydelsen av relationer är väsentlig för människan. Den grundläggande anknytningen är en psykologisk "länk" mellan barnet och dess närmaste vårdare (Broberg, et al 2003). En trygg anknytning ger barnet en större förmåga att lita på människor, att lära sig nya saker, koncentrera sig, leka och socialisera sig. Larsson (1993) som är legitimerad psykolog och psykoterapeut anser också att barn behöver vuxna att knyta an till. Ibland behövs det ytterligare hjälp i form av individualterapi. För då terapeuten ägnar all uppmärksamhet åt barnet och lyssnar och besvarar, kan terapirummet upplevas som en "fristad" och världen utanför får stå stilla. Det kan ses som en övning eller en förberedelse till att så småningom hitta den trygga platsen inom sig menar författaren (ibid).

Psykoterapi med barn innebär till stor del lek, eftersom det är barnets naturliga sätt att uttrycka sig på. Larsson (1993) har träffat en hel del barn i kris, svårigheterna har antingen

visat sig så pass tydligt att omgivningen bitt om hjälp eller har barnet själv känt sig pressat inombords. I möten med barn är det bra att berätta sagor, lyssna på musik, måla och dramatisera menar Larsson (1993). I det terapeutiska bildrummet ges denna möjlighet att leka men också får klienten uppleva sig sedd av en annan person. Leken är barnets självläkedom och möjlighet att lära sig kontrollera hemska och jobbiga upplevelser (Svensson, 2002).

Om yttre trauman inträffar så som att en nära anhörig dör eller kanske en kroppslig skada, är det lätt att se och förstå att personen utsätts för påfrestningar. Om det omvända inträffar, om ett barn får skrämmande fantasier och inre konflikter blir allt plötsligt svårare för omgivningen men också terapeuten. Dessa inre rörelser är inte lika lätta att se men orsakar minst lika starka kriser som yttre trauman gör. Spåren av det hemska barnet varit med om sitter kvar i kroppen även fast huvudet kan ha glömt det. Genom oro, O-koncentration eller genom tystnad visar barnet att allt inte är som det skall. För att komma till frid och insikt behöver vissa händelser ändå tas fram och granskas och det är det som är möjligt hos bildterapeuten. Det är lättare för vuxna att sätta ord på den känsla som väcks av den egna målade bilden än vad det är för barn. Det är dock inte nödvändigt att kunna verbalisera sin bild utan det som är viktigt som bildterapeut är att låta klientens känsla av den målade bilden ta plats, att den får synas och accepteras och tas emot utav terapeuten (Alm, 2000).

Barnperspektivet syftar till att uppmärksamma barnet, det vill säga att vuxna ser, försöker förstå och använder sig av insatser som är för barnets bästa. I barnavårdsarbete innebär detta att bland annat lyssna och försöka se omgivningen utifrån ett barns ögon (Hindberg, 2007).

4.1.2 Symboler

Att kommunicera är ett viktigt verktyg i dagens samhälle. När någon person inte uttrycker sig så bra är människan ändå bra på att förstå vad personen menar. Det finns dock tillfällen då människan blir mållös och saknar ord på det hon vill beskriva. Det kan vara så att barnet inte kunnat hantera sina erfarenheter med hjälp utav språket och därför kan personen inte sätta ord på sina tidigare upplevelser. Bildterapi kan hjälpa människan att få fram sina inre upplevelser med hjälp av ett symboliskt språk (Alm, 2000).

Carl Gustav Jung var en av de första terapeuterna som uppmanade sina klienter att använda sig av bild för att uttrycka sig. Därför bygger den bildterapeutiska skolan på Jungs läror och om människans symboler. Symbolerna är en undersökning av människans förhållande till sitt omedvetna och genom att måla sina inre bilder och sedan titta på konstverket innebär att

människan tar emot budskap från det omedvetna. Bildspråket kan ibland vara rikare än det verbala språket då omedvetet material så som ångest kan komma upp till ytan och medvetande göras. Symbolerna i klientens bild hjälper henne att ta fram svåra känslor, olika stämningar. En fördel är att symbolernas betydelse inte behöver bestämmas. Varje människa har sitt eget bildspråk och får själv bestämma vad symbolerna föreställer för dem. Symbolernas betydelse kan således ändras under terapins gång då klienten och terapeuten tillsammans tolkar konstverket. Klienten kan få distans från det hemska så hon målar de hotfulla tankespökena och känns oftast mindre hotfulla och mer hanterliga. Brukar säga att ”trollen spricker i solen”. Klienten kan också med en serie bilder stegvis arbeta sig igenom en traumatisk händelse och få tillfälle att se händelsen på ett nytt och därigenom våga sätta ord på det traumatiska. Det man en gång sagt kan alltid förnekas men har du en bild så kan den dokumenteras och användas senare när klienten hunnit längre i sin självinsikt (Alm, 2000).

En erfaren bildterapeut kan hjälpa klienten genom att leda och följa med i klientens inre värld menade Leuner (1984). Efter flera års arbete med symboldrama upptäckte författaren i sitt arbete med klienter att vissa teman eller symboler var återkommande i deras bilder. Han formulerade därför fem standarteman, vilka var, Huset, Bäckan, Berget, Ängen, och Skogsbrynet. Genom att arbeta med symboler kan man uppnå en sorts sammanfattning av sin inre psykiska situation då man uttrycker sig på en bild. Målar klienten en liten hydda väcker det tankar om klientens självförtroende. Saknar huset fönster antyder det slutenhet gentemot omvärlden. Att en klient har höga förväntningar kan visa sig då klienten exempelvis målar ett slott eller en skyskrapa. Ett annat tema är bäcken som uttrycker den flytande själsliga utvecklingen, det inre sammanhanget. Vatten kan ses som ett fruktbart givande tema. Om vattnet fryser till is och uttrycker en stark kyla kan vi förmoda att klienten varit utsatt för personlig kyla i sin barndom. Klienten har antagligen omedvetet lagt detta på minnet, vilket hennes eget psyke känslomässiga flöde nu lider av (Leuner, 1984). Att hjälpa klienten med att återvinna sitt glömda språk är en av bildterapiens målsättningar. Då människan med hjälp av bild kan uttrycka sina känslor och upplevelser på sitt egna språk, får hon hjälp att spegla sig själv, upptäcka sin inre värld och anknyta den till verkligheten (Alm, 2000).

4.1.3 Tolkning

Den verbala terapin har tolkningar som verktyg vilket kan innebära en kollision för en del bildterapeuter som lärt sig att inte tolka bilden. För bildterapeuten bör inte tolka bildens innebörd, eftersom terapeuten då lätt kan förstöra processen om hon tror sig veta för mycket. Terapeuten bör använda sina kunskaper för att få klienten att ge uttryck åt känslomässigt laddat material. Oavsätt om terapeuten vill tolka och anser sig veta bildens betydelse, är det viktigt att inte tala om det för klienten (Alm, 2000). Även Leuner (1984) förklarar risken med att tolka, det kan exempelvis vara så att klienten förstår att trädet på ängen är dennes far. En sådan tolkning är dock inte orimlig, men de är oftast ensidiga och kommer oftast inte från klienten utan från terapeuten, vilket man bör undvika. Författaren menar att en mindre erfaren terapeut inte bör ge några tolkningar eller försöka leda in klienten på olika symbolspår. Det är nämligen klienten själv som skall berätta bildens betydelse (Leuner, 1984). Under tiden klienten målar skall bildterapeuten finnas närvarande för att genom tyst delaktighet bekräfta vad som än kommer fram i bilden. Arbetsrummet är en sorts lekplats där klient och bildterapeut möts. En bra början på terapin enligt Almametoden är meditation, så att klienten får komma i kontakt med sina inre bilder. Därefter är det bra att låta hela kroppen vara med och måla, genom att exempelvis stå upp eller måla med slutna ögon. Enligt Almametoden finns bildterapeuten till för samtal under bildens gång samt för att kunna se bildprocessen hos den enskilde. Terapeuten bör se bilden som en process där bilden visar vägen till nästa bild menar Svensson (2002). Författaren är ofta ett steg före sina klienters bildskapande, inte så att hon bestämmer hur klientens bild skall utformas utan författaren menar att det är viktigt att vara medveten om sina egna överföringar och motöverföringar på det material som klienten presenterar. Efter varje målning sker just en processanalys där bilden blir synlig för gruppmedlemmarna, om det är bildterapi i grupp annars för terapeuten. Om bildterapi utförs i grupp får den som målat bilden själv bestämma om någon annan skall få säga något om bilden. I denna processanalys blir samtliga deltagares reflektioner, samt bildterapeutens, ett slags facitöga, där alla svar utgör ett tillfälligt svar på den målade bilden, svaren hör ihop med betraktarna. Så genom att prata om någon annans bild pratar man utifrån sig själv och det svar som känns rätt för bildskaparen är det som räknas, det sker ett möte mellan tanke och känsla hos klienten (Svensson, 2002). Då bilden blir synlig för klienten och terapeuten, förändras bilden från något omedvetet inre till något mer medvetet yttre. Resultatet blir att en förändring börjar ske i klientens inre värld. Klientens känslor, tankar och intryck som aldrig formulerats i ord kan komma till uttryck i en bild och så småningom verbaliseras (Alm, 2000).

5. Empiri

I detta kapitel redogörs för vad som kommit fram under intervjuerna. Jag har valt att använda mig av fingerade efternamn. Presentationen av intervjupersonerna kan läsas i Urval kapitel (2.5). Nedan följer en sammanställning av bildterapeuternas svar. I bilaga 1 kan du läsa intervjufrågorna i sin helhet.

5.1 Bildterapi med barn

Frank menar att grunden till att måla och utföra bildterapi är att först kunna beskriva för barn och ungdomar vad det är man gör och vad det är som händer. Det var på en praktikplats som arbetsterapeut som Frank upptäckte bildens språk. *”Jag har jobbat med tusen ungdomar sammanlagt, det är erfarenhetsbaserat så jag vet hur effekterna och krafterna fungerar”*

”Det blev nästan självklart, många barn, eller nästan alla barn ritade. Det blev ett naturligt sätt, man satt tillsammans, man talade om bilderna och de berättade själva spontant, vad de gjorde och berättade de inte om sin bild var det ofta andra samtal som kom. Ofta hade de varit hos en psykolog innan och då kom bearbetningen av det allvarliga. De stora och svåra upplevelserna i livet kom oftast samtidigt”

Frank menar att bildterapi är bra för barn och ungdomar för när de sitter och tecknar och slappnar av så är det naturligt att prata om det jobbiga. *”Då sitter man ju inte och tittar på varandra direkt heller, som man gör i de traditionella samtalen, utan man blir mer arbetskamrater och håller på”*. När Frank arbetar med barn gör hon alltid någonting själv så att barnet inte känner att hon sitter och stirrar på vad barnet målar.

Sunesson utför bildterapi med ett barn som har stora svårigheter samt en hel del diagnoser. Flickan som Sunesson målar tillsammans med är 15 år och de har träffats sedan hon var elva. Sunessons uppgift är att få flickan att måla för när hon målar öppnar flickan upp sig och pratar om bilden, denna utveckling har lett till att flickan ibland även pratar om svåra saker enbart i samtal. *”Jag försöker att stötta henne och försöker att få henne att göra bilder, hon har kommunikationssvårigheter men längtar att komma till mig”*

Anknytningen är mycket viktig för människan, menar samtliga respondenter. *”... hur jag blev bemött som barn finns kvar och bidrar till hur jag uppfattar andra. Sen kan man jobba med*

det på olika sätt i bild, man kan få ut mycket hat och vrede, sorg i bilden. Istället för att elda upp eller riva sönder bilden kan man göra något utav den, så som att fortsätta att jobba med bilden, ett sätt att symbolisera, man gör något som är acceptabelt.”, säger Frank.

I samtalsterapi är det viktigt att man har självreflekterande förmåga för att det ska vara mer meningsfullt, menar Åkerman. Hon förklarar att bildterapi kan hjälpa små barn som inte hunnit få en självreflekterande förmåga. Det finns något positivt i själva uttryckandet om man har varit med om något svårt, eller varit väldigt rädd. Mardrömmar berättar Åkerman är mycket förekommande för små barn mellan 2-3år. Genom bild får de möjlighet att uttrycka rädslan även om de inte har någon djupare reflektion över det, så kanske bara uttryckandet har en positiv effekt för dem. *”Att själva uttrycka en känsla, en stämning eller ett problem kan vara helande och läkande i sig.”*

Förut har Åkerman haft klienter hela dagar på barnpsykiatri (BUP) och som skolpsykolog, nu är det bara en dag i veckan som hon har terapier. De små barnen (2-3år) som Åkerman har haft eller har bildterapi med kunde det hända att hon målade åt dem, så att det blev en bild saga. Det är barnet som guidar vad sagan ska handla om och undertiden målar Åkerman barnets berättelse.

”Det är inte lätt att uttrycka svåra och hemska saker och då är det bra med bild”, säger Nilsson som har arbetat med dödssjuka barn. Barn vill ofta skydda sina föräldrar, de orkar inte med föräldrarnas ångest och oro, ju bättre föräldrarna mår desto bättre mår barnen, menar Nilsson. Bilden, leken och rörelsen är mycket viktig för de dödssjuka just för att de skall få kunna uttrycka sina känslor. Nilsson menar att det är mycket viktigt att utveckla sin fantasi, det gör att man vågar närma sig saker som ligger längre ifrån en. Ett annat exempel som Nilsson ger är det verbala språket *”när jag pratar med dig så här, så är mitt verbala språk, mina ord är egentligen bara 40% utav det jag egentligen säger till dig mycket är ju gester, ögon, tonfall och allt det där”*.

Nilsson berättar hur klienterna kan omvandla sin dödsångest i ord, exempelvis har vissa klienter, speciellt små barn, svårt att sätta ord på vart de har ont. Men då kan bilden vara till stor hjälp. *”Om et barn ritar någon som slår en i huvudet då kan exempelvis läkaren förstå att det onda sitter i huvudet”*. Det är viktigt att man som bildterapeut inte pressar fram orden utan låter klienten använda sig utav färg och förklara att klienten inte behöva använda orden, förklarar Nilsson.

”Bild har en viktig funktion för oss som barn när vi tar till oss världen, ett sätt att bearbeta och förstå. När vi är i en känsla så kan också en bild i den fysiska verkligheten vara till hjälp”, menar Broberg.

”Om jag känner mig maktlös och sedan får se en bild på ett diplom så kan den känslan brytas av lite med att jag faktiskt inte är maktlöst förankrad. Jag har varit duglig någon gång och för en psykotisk människa kan bild ha denna effekt, tror jag”, säger Broberg.

Broberg tycker att bildterapi fungerar bra på människor med ätstörningar. På ätstörningsavdelningen har klinterna ofta ett väldigt kontrollbehov, de vet precis hur många sit-ups de måste göra för att förbränna den mat de blivit i tvingade. Istället för att koncentrera sig på livet är de så fokuserade på matintaget. *”De som ser ut som benrangel kan uppleva sig själva som riktigt tjocka. Känslan är den tjocke, då är känslan överordnad”* Med hjälp av bildterapi kan klienterna få en bättre koll på hur de ser ut, men det är en process som tar lång tid för många klienter, menar Broberg.

5.1.1 Bildterapi som förändringsarbete

På frågan hur de såg att bildterapi hjälpte barnen svarade alla respondenter att de för det mesta kunde se stora förändringar och skillnader. Frank menar på att barns personliga upplevda situation kommer fram i bildterapi och syns ofta mycket tydligare, än vad det gör i samtal hos terapeuten eller när barnet fyller i enkäter och liknande. *”De ritat sin familj med pappan som en krokodil, som sitter i fängelse som misshandlar mamman, och mamman som en liten fågel som flyger ynkligt emellan. De får beskriva sina hus. De ger ofta mycket tydligare bilder hur de i själva verket har det, än genom att sätta ett kryss i ett formulär”.* Sunesson ser bildutveckling efter varje möte, mötena är ett sätt för barnet att ta plats och få 100 procent uppmärksamhet. Barnet Sunesson arbetar med har svåra problem både i skolan och i familjen, och genom att gå i bildterapi kan upplevas som en fristad för henne, berättar Sunesson. *”Flickan har utvecklats mycket bildmässigt och nu pratar vi om bilderna tillsammans.”* Broberg ser stora skillnader när klienten når en *”aha upplevelse”* det vill säga då klienten själv kan sätta ord på sina innersta känslor och börja bearbeta det jobbiga, vilket med hjälp av bilden visar sig, menar både Broberg och Åkerman.

5.1.2 Terapirummet

På frågan hur ett bildterapi rum bör vara svarade nästan alla respondenter att rummet som de använder sig av bör vara högt i tak och inte vara för stelt, det skall kännas som en trygg plats att vara på. Varför Åkerman inte utför bildterapi lika ofta längre är just för att man måste ha ett rum som är bra och det rummet som Åkerman delar med en annan kvinna är det många mattor i och fullt av saker. Terapeuten är rädd för att kladda ner plus att det bara finns ett litet bord, man behöver ju ett stort bord men eventuellt skall de göra om ett annat rum så att man kan måla på väggarna, berättar Åkerman glatt. Nilsson anser också att rummet bör vara stort just för att det skall finnas plats för klientens ångest och aggressioner.

Bildterapeuterna anpassar terapimötena efter sina klienter och något som de flesta säger är att som bildterapeut måste du kunna hantera de känslorna som barnet visar samt ha annat material tillgängligt om barnet inte vill måla på ett papper. Barnet kan då erbjudas att få måla på andra föremål. Ett exempel som Nilsson berättar var om en liten kille som hade hjärntumör, han förlorade andra förmågor men genom att måla på koppar kunde han uttrycka sig i form av mörka färger, och han målade ofta monster för att bearbeta sin rädsla. *”Att måla får människan att känna stolthet, glädje och förvåning och att fortfarande kunna förvånas över sitt liv är väldigt viktig livsegenskap,”* säger Broberg.

5.2 Hur kan ett bildterapi möte gå till?

Ett möte kan gå till på följande sätt, *”klienten får först göra något som hon inte tycker om, eftersom klienten ofta brukar vara negativ av att behöva komma till terapeuten, så det brukar vara lätt för barnen att göra något negativt”*, menar Frank. Efter en halvtimme får barnet göra något de tycker om. Frank ger väldigt enkla, tydliga och korta instruktioner för att få igång klientens tankebanor.

Åkerman brukar börja sina terapisessioner med tre, fyra teman, så att klienten får en mjuk start. *”I början när man inte känner varandra är det lite mer strukturerat och då kan jag ange teman men sen när jag känner personen bättre, så kan jag ange teman men utifrån hur den människan har det just nu och skapar ett tema utifrån just den dagen.”*

Det gäller att terapeuten läser av barnet och försöker möta barnet där det befinner sig i nuet, menar respondenterna. Därför brukar ett bildterapi möte börja med att respondenterna pratar med klienten för att få en uppfattning om klienten och sedan kunna sätta igång med rätt sorts

metoder. Frank anser som de flesta respondenterna att det är viktigt med tydliga ramar för annars kanske klienten själv”... *väljer musik och sätter på något väldigt hetsigt, och tänker här kan jag stänka färg på väggarna, och de kan flippa ut fullständigt, då är det jätteviktigt med tydliga ramar.*”

”Ibland kan det finnas de som inte tycker bild är så roligt exempelvis unga pojkar, 13-14 år, de har ofta andra intressen”. Frank låter de gå ut och fota och göra kollage, hon jobbar utifrån deras nivå. *”Är de mer intresserade av musik så är det de ska syssla med, är de intresserade av lera och att skulptera, ska de göra det”.*

Sunessonns möte med klienten brukar gå till på följande sätt (äldre barn och ungdomar). På uppmaning av terapeuten får klienten skriva ner sin avsikt med att måla under terapisessionen. Därefter mediterar de med fokus på kroppen. Terapeuten och klienten använder en buddhistisk bön, som Sunesson läser upp högt. Därefter målar klienten, första gången med slutna ögon med hjälp av kolpenna. Klienten ombeds därefter att titta på bilden och leta efter former som känns spännande. Vidare skall klienten lyfta fram dessa former genom att använda blöt färg. Som hjälpmedel kan klienten använda sig av händerna, penslar och svampar.

Klienten får efter att ha betraktat sin bild besvara några frågor skriftligt så som: Hur känns bilden i kroppen? Vilka känslor väcker bilden? Vad ser jag? Vilka tankar väcker bilden?

Sunesson betonar att detta är grundreceptet för de första terapisessionerna, *”så här brukar det se ut de två första gångerna, och att måla med slutna ögon är just för att få in en rytm och så att presentationsångesten skall släppa”.*

5.2.1 Bildskapandet

Respondenterna menar att när en människa är kreativ så tappar hon tidsuppfattningen och när hon målar så kan det *”lekas”* fram viktig information och andra bakomliggande orsaker till problemen. Sunesson berättar att några av hennes klienter har gett uttryck för att de är glatt inställda till bildterapi. Sunesson arbetar mycket på att stärka klienternas självförtroende, att lära ut vikten att acceptera sig som själv som man är. En av styrkorna att jobba med barn och ungdomar är att klienten kan uppleva det som lustfyllt fast klienten befinner sig mitt i livets *”helvete”*, förklarar Sunesson. Nilsson är av samma åsikt, men trycker mycket på att barn

behöver humor och glädje under terapin. Hon påstår att med hjälp av bilden kan faktiskt mycket glädje komma fram, trots att barnet befinner sig i en utsatt situation.

Broberg berättar hur bildterapeuter kan ge verktyg åt sina klienter, just för att hjälpa dem att hitta sig själva. *”... jag säger att jag tycker du är duktig, då tänker personen, hur fan kan du veta det? Men om han gör en bild så kan man diskutera den tillsammans. Det blir en mer äkta upplevelse där klienten kan växa lite, därför han eller hon har en bild som vittnar om vad som hänt”*.

Med bilden som verktyg arbetar samtliga respondenter utifrån syftet att ständigt stärka barnet. *”Alla konststätt hjälper barnet att få ett ökat självförtroende, självkänedom, ökad självkänsla och en lite bättre självbild”*, menar Åkerman.

5.2.2 Den färdiga bilden

Sunesson brukar vänta med att prata om bilden för att den som har målat bilden skall få uppleva att den äger bilden. Några av respondenterna förklarar att de brukar låta sina klienter röra sig efter bilden, känna efter hur den känns i kroppen, se vad ögat ser och vad för tankar som väcks.

Det är inte alla terapeuter som för anteckningar efter en session, men samtliga respondenter förvarar alla de bilder klienten åstadkommit i en mapp. Åkerman antecknar däremot efter varje klientmöte och under terapin lägger hon som de andra terapeuterna mest fokus på bildskapandeprocessen. Samtal har de flesta respondenterna i början av bildterapin, just för att skapa en relation och läsa av klienten. När respondenterna arbetar med barn så ser de till så att barnens egen person får komma till uttryck och aktar sig för att styra barnet för mycket. Varje terapisession avrundas med ett samtal om bilden mellan terapeut och klient. Terapeuten brukar ställa några frågor kring bilden, men låter klienten föra samtalet.

5.2.3 Bildterapi i grupp

Nilsson arbetade en tid med människor på hospits och då var det ofta många människor runt den döende som hade det riktigt jobbigt. Hon involverade ibland alla personerna runt omkring klienten och tillsammans skapade de glädje och gemenskap. När Åkerman likaså Sunesson har bildterapi med en grupp blir terapin intensivare då klientens bild blir speglad av de andra

klienterna. Om bilden speglas av de andra i gruppen får den person som målat konstverket ett helt annat perspektiv på sin bild. Respondenterna menar att när man pratar om någon annans bild utgår man oftast från sig själv.

Respondenterna låter dock endast klienterna prata om varandras bilder om den som målat bilden godkänner det, för alla respondenter anser att det är den som målat bilden som bestämmer. Om det är hemska bilder så försöker Sunesson att få de andra i gruppen att berätta om bilden. Därefter får personen som målat den hemska bilden själv berätta när hon eller han känner sig redo. *”En viktig del är att man inte kan ta bort det eller ändra det, det är något som har hänt och som personen behöver förhålla sig till”*, menar Sunesson.

5.3 Symboler och tolkning i det bildterapeutiska arbetet

Respondenterna är samtliga eniga om att bilden är som ett symbolspråk som i stort sett alla människor förstår. Oftast används symboler på liknande sätt och man kan då förstå symbolens budskap. Exempelvis *”om en klient ritar en stor sol då associerar människan att en sol är en allmängiltig symbol, ungefär samma för alla.”* Åkerman påpekar att man som bildterapeut måste se till så att man inte är helt tvärsäker på att symbolen är samma för alla, för en sol behöver inte betyda samma sak för alla människor. *”Kommer man från Afrika kanske en stor sol betyder förtärande liksom torka och hetta och för andra människor betyder solen kanske livgivande och värme. På samma sätt associerar man till olika saker på olika sätt, så därför är det viktigt att lyssna in vad varje enskild klient tillskriver det för betydelse.”*

Respondenterna menar att man aldrig kan vara helt säker på sina tolkningar, men om en klient exempelvis målar en liten bild i ett hörn, fyller ut pappret, använder mörka eller ljusa färger kan det ha ett symboliskt värde. Exempel, *”om man täcker helt eller om man låter det vara luft eller om man använder stora penseldrag, kan man se väldigt mycket och på så sätt är det lite diagnostiskt. Ihop med kroppsspråket, rösten, inlevelsebeskrivningen och bilden kan man läsa av ganska så mycket av denna människa”*. Åkerman menar att man med hjälp av bilden kan komma mycket närmare en förståelse för människan än vad man kanske hade gjort genom att sitta på en stol och prata.

5.3.1 Tolkning eller spegling?

Flera respondenter berättade att bildterapeuter kan göra det misstaget att tolka och påstå att de vet sanningen om en bilds betydelse. De flesta av respondenterna anser att tolkning kan bli som en kränkning och kan även förhindra den terapeutiska processen. Samtliga respondenter är överens om att det är fel att tolka klientens bild, dock med små undantag när klienten t.ex. visar tecken som terapeuten kan fånga upp. Utifrån Franks erfarenhet på barn- och ungdomspsykiatri, vill hon inte tolka någonting. Frank använder sig dock av vissa teman som exempelvis att måla ett hus eller ett träd, vilka oftast symboliserar klienten själv. I likhet med de andra respondenterna ger hon alltid barnen utrymme att berätta om sina bilder då de anser att det är klienterna som äger sina bilder. Klienten får uttrycka vad han eller hon ser på bilden, och därefter har terapeuten möjlighet att ställa frågor till klienten utifrån hur bilden tolkats. *”Det är viktigt att det INTE är jag som tolkar och säger att så här är det, det här har du målat och det här är sanningen. Utan det är viktigt att komma ihåg att det är min tolkning, jag uppfattar bilden så här och det är inte säkert att det var så för den människan som gjorde bilden, jag har inget företräde i min tolkning för att jag är terapeut”*, säger Frank.

Nilsson berättar att man skall flyga över och inte sätta ner fötter på bilden, för då är terapeuten öppen på vad det egentligen är klienten vill säga. Om Nilsson skulle säga något utifrån sin tolkning av bilden kanske klienten leds in på terapeutens spår, vilket kan ge anledning till att klienten går in i förnekelse. På så sätt riskeras att klientens egentliga problem kanske aldrig kommer till uttryck.

En del frågor kan ibland vara lite styrda för att hjälpa klienten att finna det inre, Ett exempel är det Broberg berättar om: *”... jag hade en patientgrupp och de skulle måla och berättade vad de skulle göra på sommaren då kursen skulle ha uppehåll. En kille var mycket frånvarande men målade ett landskap som tog slut och halva bilden var tomma intet. Han var inte som vanligt och då föll polletten ner. Jag sade till honom att han inte hade berättat vad han skulle göra i sommar och att det var sista gången gruppen träffades före sommaren, det är kanske så tomt som du har gjort på bilden här? Och det vad som behövdes, att jag satte ord på hans känsla av tomheten på att gruppen skulle göra uppehåll över sommaren. Detta var en känsla klienten hade, vilket hindrade honom från att vara social i gruppen”*. Broberg menar att en känsla kan färga av sig och att varje ansträngning är ett berg om man är deprimerad. Klientens tomhetskänsla hindrade honom att ta del av den glada gruppen. *”... klienten kände att det var något hemskt inombords och fattade inte riktigt hur alla andra*

kunde vara så glada. Men genom att jag hjälpte till att sätta ord på klientens tomhet visade det sig att bilden som föreställde ett landskap som slutar tvärt, tror jag hade att göra med att kursen skulle göra sommaruppehåll. Det är ju ett sätt att tolka, anser jag.” De övriga respondenterna anser att en sådan händelse inte handlar om tolkning utan snarare är en spegling av bilden. Bekräftelsen som terapeuten ger klienten skall kännas meningsfull för honom eller henne.

5.3.2 Svårigheter med tolkning

Många gånger har respondenterna kännedom om barnets historia och det kan då finnas en risk att man färgas av barnets tidigare händelser. Frank försöker att inte fokusera så mycket på det som hänt tidigare utan ”det är i nuet man ska vara och gå framåt i tiden”, menar Frank.

Respondenterna anser att de bildterapeuter som tolkar tenderar att tolka in mer än nödvändigt i bilden. De menar, som tidigare nämnts, att det kan vara mindre fördelaktigt att tolka, då symboler inte nödvändigtvis har samma betydelse för alla. ”Det kan exempelvis vara så att pappan är målade som ett stort lejon. Då tänker man kanske att, den pappan måste vara hemsk, men det kan betyda vad som helst. Klienten tänkte kanske på att pappan är stor och mjuk, det finns tusen förklaringar.” Ett annat exempel kan vara då bildterapeuten ser tecken på att det pågår ett sexuellt övergrepp i bilden, ”... så som svarta fåglar eller stora munnar”, berättar Frank är vanliga tecken på sexuella övergrepp, ”... det behöver dock inte alls betyda att det är så för alla klienter”. Det finns många olika tecken och symboler som barn använder när de uttrycker sig, därför undviker Frank att tolka bilder. Frank berättar om två klienter vars bilder hade blivit tolkade av en kollega. Båda fick tro att de hade varit med om sexuella övergrepp och uppmuntrades att gå vidare med detta. Senare fick den ena klienten veta att det snarare handlade om en frånvarande mamma än om en förövare.

Samtliga respondenter tycker att det är viktigt att låta klienten berätta om bildens betydelse, men skulle oroväckande tecken och symboler återkomma i klientens bildskapande är det viktigt för terapeuten att känna till dessa. Att tolka klientens bild över lag anses av samtliga respondenter vara olämpligt av liknade anledningar: att det är klienten som äger materialet, att det är han eller hon som har ensamrätt på sitt vetande, att klienten bestämmer när han eller hon vill ta upp vissa saker och att det som terapeuten säger kan sätta igång tankar som klienten inte kan hantera eller inte instämmer med. Respondenterna säger att de speglar, läser av och reflekterar kring klientens bild, men de uppger att de inte tolkar bilden.

6. Analys

I detta kapitel presenteras för läsaren en analys där jag utifrån teoretiska utgångspunkter, tidigare forskning och respondenternas utsagor diskuterar bildens betydelse. I detta avsnitt kommer jag att utgå från uppsatsens frågeställningar.

6.1 Hur går det till?

I teori- och empiriavsnitten belyses att bildterapi är bra för alla människor som har svårigheter med att sätta ord på saker och ting. Med hjälp av bilden kan de ordlösa känslorna förtydligas och bearbetas, och på så sätt kanske hjälpa klienten att få den fysiska smärtan att försvinna. När barn sitter och tecknar och slappnar av så är det naturligt att prata om det jobbiga (Luterkort, 1999). Genom att fokus ligger på bilden i terapirummet och inte på barnet direkt anser samtliga respondenter att det blir lättare för barnet att prata om bilden. I möten med barn anser även Frank (1993) som är legitimerad psykolog och psykoterapeut, att bilden blir ett hjälpmedel för processen att komma åt barnets innersta känslor och tankar.

När terapeuterna möter sina klienter börjar de oftast med att samtala så att en relation skapas. Broberg (2003) anser som respondenterna att det är viktigt att skapa en god relation med sina klienter. En god relation är förmodligen till stor hjälp för att få en människa att öppna upp sig. Klienten behöver känna sig trygg i rummet för att våga tala om det allra svåraste. Att samtala eller ha en avslappning innan bildskapandet är ett bra sätt för klienten att få känna sig trygg i rummet menar några respondenter. Det är klart att det bör finnas en viss kemi mellan klient och terapeut, för skall de innersta känslorna komma till uttryck behöver klienten någon att anförtro sig till. Frank (1993) menar att en trygg relation skapas då terapeuten ägnar all uppmärksamhet åt klienten genom att exempelvis lyssna, besvara och finnas för klienten. Att en god relation bör finnas i en terapisesession är ganska självklart för i vilken terapiform ingår det inte en god relation? Både teori och empiri förespråkar en god relation och det är bra att det finns ett konkret tillvägagångssätt med hur en god relation skapas.

Terapirummet bör vara högt i tak och inte vara för stelt, vilket har varit ett problem för vissa utav respondenterna. Några kan inte längre utföra bildterapi då rummet delas med någon annan yrkesarbetande. Likväl bör man ställa sig frågan till vad ”inte för stelt” innebär? Vad utgår terapeuten ifrån för norm? Klienten skall ges tillfälle att ge uttryck för sina känslor

därför behövs ett stort rum. Vill klienten stå upp och måla på stora bilder, stänka färg vilt skall detta inte hindras, menar några av respondenterna. Sen kan man tycka att det går att använda sig utav bildterapi på ett vanligt papper, lugnt och stillsamt men det är rörelserna i själva skapandeprocessen som också har betydelse i bildterapi. Alm (2000) förklarar i likhet med respondenterna att bildterapeuterna inte enbart tittar på bilden utan även hur klienten målar.

Respondenterna menar också att rummet skall kännas som en trygg plats för klienten. Frank (1993) påstår att rummet skall kännas som en trygg plats för att klienten skall våga visa sina innersta känslor. För är rummet stelt blir kanske bilderna också stela och svåra att tyda. Fast å andra sidan behöver inte terapeuterna tyda bilderna utan det är klienten själv som skall berätta bildens betydelse. Många terapeuter vill dock ändå att klienten skall måla efter ett visst tema för att det sedan skall bli lättare att sätta ord på klientens innersta tankar. Att klientens känslor, tankar och intryck kan uttrycka sig i en bild och så småningom verbaliseras menar även Alm (2000). För när konstverket är färdigt anser författaren att klientens känsla av den målade bilden måste få ta plats, den måste få synas och accepteras och tas emot utav terapeuten.

6.2 Tolkningsföreträde, finns det?

I den bildterapeutiska metoden förespråkas en objektivism vid arbete med bilden. Detta innebär att en tolkning som presenteras för klienten kan ha negativt inflytande för själva behandlingsprocessen (Leuner 1984). Alm (2000) poängterar att med verbal terapi klär klienten känslomässig fakta i ord. Detta förekommer inte i bildterapi i samma utsträckning. Det bildmaterial som ligger till grund är på en annan nivå, och det är därmed terapeutens uppgift att med sin professionalism använda sina kunskaper som verktyg för att få klienten att själv tolka bilden med sin äganderätt. Emellertid råder det inkongruens i vad som skiljer begreppen ”spegling” och ”tolkning” åt. Terapeuten kan exempelvis bekräfta känslomässiga stadier när klienten har svårt att definiera en sinnesstämning som ”ledsamhet”. I detta fall skall respondenten ha speglat klientens tystnad och därefter gett klienten hjälp på vägen, genom spegling. Det förefaller sig som så att det kan tänkas ligga i terapeutens uppgift att tolka hur en spegling ska tillämpas utan att det blir en tolkning i utförandet. Om terapeuten vill tolka och anser sig veta bildens betydelse är det signifikant att inte terapeuten berättar detta för klienten, hävdar Alm (2000). Likväl kan en tolkning vara baserad på empirisk erfarenhet och kunskaper från tidigare efterforskningar. Ur ett etiskt perspektiv torde det vara

lämpligt att klienten borde vara införstådd i hur bildterapeuten förhåller sig till tolkning för att en sådan rättvis behandling skulle vara möjlig. Vid en tolkningssession föreligger det en risk att klienten leds in på spår som är baserat på felaktiga grunder. Vid ett tillfälle blev två klienters bilder felaktigt tolkade och förutom den slutsats att behandling blev fel, bör man ställa sig frågande till hur bildterapi inverkan har varit för klienten. Om bildterapi är ett lämpligt tillvägagångssätt för en klient, är det då brukbart igen efter en misslyckad tolkning? Kan det ”tematiska” verktyg som Leuner (1984) förespråkar förhindra att feltolkningar görs? Om det är så, hur kommer det då sig att feltolkningar görs? Teman skall ge en begränsande rameffekt för klienten. Det är bildterapeuten i sin tur som sätter denna struktur i arbetet. Tematisk bildterapi är enligt Svensson (2002) ett sätt för terapeuten att bibehålla en maktposition, men samtidigt ett tolkningsföreträde för klienten. Ett sådant så kallat skyddsnät kan vara en lösning på hur klient och behandlare ska ha ett samarbete från start och undvika missuppfattningar. Det tematiska arbetet kan utmynna i ett symbolspråk som blir återkommande för klienter med liknande psykisk situation. Kan detta i sin tur leda till att en normaliserande tolkning ändå äger rum? Detta är en intressant aspekt som kommit att uppmärksammas i uppsatsens undersökning av hur bildterapeuter bemöter klientens bild. Den återkommande maktpositionen blir märkbart synlig hos respondenten, vilket är vanligt förekommande i människobehandlande arbete. Vad som är väsentligt att belysa är att bildterapeutens maktposition är synbar, medan klienten bör ha makt över sin egen bild. Det är i slutändan klienten som enbart kan berätta om bildens betydelse. Detta blir snarlikt en livlina för klienten i bildterapi i slutändan.

Att se utifrån barnets perspektiv är ett teoretiskt sätt att arbeta med denna klientel. Genom tillämpning av lek blir detta verktyg konkretiserat inom bildterapi. Det är ett återkommande inslag under insamling av material, att de strukturer som teoretiker behandlar är intolkade hos bildterapeuten och återfinns i praktiken. Det råder en medvetenhet hos respondenterna om vilka diskussioner som förs angående bildterapi och ett ställningstagande finns hos den yrkesutövande. Teoribildningen är synkroniserad med verkligheten. Det vill säga att bildterapeuten har reflekterat över den teoribildning som finns. I det sociala arbetet förespråkas en professionalism och i bildterapi finns verktyg som är tillämpliga som ett skyddsnät för klient och respondenten för att matcha denna eftersträvarvärd professionalism (Alm 2000).

6.3 Vad gömmer sig i det innersta skalet?

Trots att barnet befinner sig i en svår situation kan bilden hjälpa barnet att känna glädje, och med hjälp av bilden kan mycket glädje komma fram. Med en serie bilder kan barnet stegvis arbeta sig igenom en traumatisk händelse och få tillfälle att se händelsen på nytt, och därigenom våga sätta ord på det traumatiska.

Bildterapi tillämpas vanligen i arbetet med flyktingbarn som har varit med om hemska händelser. Det är inte alla som behärskar det nya språket, men med hjälp av bilder ges barnet redskap att hantera de svåra minnena av våld och övergrepp (Svensson 2002). Lehdal och Cabrejas (2002) genomförde ett bildterapiprojekt med flyktingbarn från Kosovo som resulterade i att färre barn visade tecken på psykisk ohälsa efter behandling. Barnen hade blivit mer öppna för samtal inom familjen, förklarade föräldrarna till barnen. Bilden fungerade förmodligen som ett redskap för flyktingbarnen att våga börja prata om det som hänt. Kanske visste inte barnen om de fick prata om det som skett men med hjälp utav bilden fick de avreagera sina rädslor på papper och på så sätt vågade de sätta ord på upplevda händelser och känslor. Precis som Alm (2000) påstår är bildterapiens målsättningar att hjälpa klienten att återvinna sitt glömda språk.

I likhet med flyktingbarnen får klienterna i bildterapiummet tillfälle att uttrycka sina känslor och upplevelser på sitt egna språk, de får hjälp att spegla sig själva, upptäcka den inre världen och anknyta den till verkligheten. Hur hjälper en terapeut en klient att komma i kontakt med sitt inre? Något som verkar vara en bra början på en session är meditation menar respondenterna likaså Svensson (2002). Genom att börja terapimötet med meditation kommer klienten i kontakt med sina inre bilder. Det kan också vara bra med att sätta på musik och låta den inspirera klienten. Att tänka kan då vara som en terapeut berättade, att inte sätta på rockmusik till en klient som kanske blir helt hispig och börjar stänka färg överallt. Frågan är då, varför skulle inte det vara okej? Musiken har en viss förmåga att påverka människans känslotillstånd menar Waller (2006). Kanske är det terapeutens sätt att styra in klienten på ett visst spår, med hjälp av avslappning, musik och samtal?

Genom terapeutens närvaro under bildskapandet fördjupas förståelsen av klientens verklighet och genom terapeutens sätt att samtala om bilden kan detta avgöra hur klienten ser på sitt eget konstverk (Waller 2006). Svensson (2002) förklarar att det kan vara bra att ligga ett steg före i klientens bildskapande, inte så att terapeuten bestämmer hur klientens bild skall utformas utan

författaren hävdar precis som samtliga respondenter att det är viktigt att vara medveten om sina egna överföringar och motöverföringar på det material som klienten presenterar. Det finns de bildterapeuter som arbetar med grupper och genom att låta någon annan i gruppen prata om någon annans bild kan personen få ett helt andra perspektiv på sin bild. En sådan spegling blir en aha-upplevelse för klienten som målat bilden, menar Svensson (2002). Respondenterna menar att den beskrivning av bilden som målaren anser passar bäst in, tar den till sig och det är det som räknas. Fortfarande är det inte bildterapeutens uppgift att tolka utan att leda klienten till sitt inre med hjälp av frågor utifrån bilden, eller att låta andra spegla konstverket. Vid samtal om någons annans bild utgår terapeuten oftast från sitt eget inre, men genom att terapeuten lyssnar på vad varje individ ser i en målning kan detta utgöra ett verktyg i sig. Att läsa av bilden kan säga en hel del om klienten, men det är viktigt att utgå utifrån varje människa och dennes levnadsbeskrivning. Samtal är således fortfarande ett viktigt del i bildterapi för att nå en klients innersta känsla, men med bilden som hjälp kan det påskynda processen. Huruvida Alms (2000) uttryck att en bild säger mer än tusen ord stämmer kan ifrågasättas men att bilden är ett bra verktyg samt kan påskynda klientens innersta att komma till uttryck är dock något som både empiri och teori styrker.

7. Sammanfattning och slutdiskussion

Detta kapitel innehåller konkreta slutsatser som jag har kunnat göra utifrån analysen i förgående kapitel.

7.1. Sammanfattning

Syftet med denna uppsats har varit att utforska bildens betydelse i terapi. Den första frågeställning föll sig naturligt då alla respondenter diskuterade för- och mestadels nackdelar med att tolka en bild. Den andra frågeställningen uppstod då jag ämnade undersöka hur ett bildterapeutiskt möte går till samt hur relationen mellan bildterapeuten och barnet sinsemellan påverkas i detta möte. Den tredje frågeställningen belyser hur bildterapeuten behandlar barnets bild, det vill säga om vilken tidsaspekt bilden granskas utifrån, är det något bakomliggande eller något i dagsläget som presenteras på bilden. De tre frågeställningarna lyder: 1. Vad innebär symboler och tolkning i det bildterapeutiska arbetet? 2. Hur påverkas relationen mellan bildterapeuten och barnet i arbetet med bilden? 3. Tenderar bildterapeuten att se barnets bild som dennes konkreta verklighet istället för en symbolisk berättelse?

Bildterapeuterna samtalar med klienten innan det är dags att börja måla, ibland får klienten måla utifrån speciella teman. Dessa teman har ett visst symbolspråk, vilket ger tillfälle för tolkning, detta symbolspråk är baserat på vetenskaplig kunskap. Den legitimitet som symbolspråket utstrålar kan möjligen vara i sin tur godtycklig just för denna vetenskapliga bakgrund. De speciella teman såsom huset, trädet, bäcken har en viss betydelse och kan få terapeuten att se vem klienten egentligen är.

”Att tolka” är ett svårdefinierat begrepp som har en negativt klingande stämpel, enligt ett flertal teoretiker samt praktikutövande bildterapeuter. En klient har äganderätt över sin bild, terapeuten skall lyssna till vad klienten har att berätta och ge den respons som är lämplig utifrån situationen. Att ställa frågor om bilden tror jag kan styra in klienten på ett visst spår. Att ta reda på hur följdfrågor ställs och hur pass de påverkar klienten är ett forskningsområde som skulle kunna granskats ytterligare och ge diskussionen om det professionella yrkesutövandet mer kunskapsunderlag.

Det lilla barnet får måla och det är ett bra sätt att skapa en relation för att sedan tillsammans titta på bilden och samtala om den. Att leka fram viktig information är mycket givande då det kan vara svårt för ett barn att sätta ord på saker och ting. Bilden finns synlig både för terapeuten och barnet. När parterna konverserar om bilden kommer det förhoppningsvis fram viktig information som sedan kan bearbetas tillsammans. Det är dock inte förrän i samtalen som informationen blir tydlig eftersom terapeuten inte kan dra egna slutsatser utifrån en bild då detta anses vara felaktig tolkning.

7.2 Slutdiskussion

Att en klient målar svarta fåglar kan betyda att det förekommer eller har förekommit sexuella övergrepp, men det är väsentligt att understryka att det är en teori. Detta är en problematik som jag kommit att uppmärksamma. Faran med att tolka utan symbolspråk är uppmärksam, men hur sund är den tolkning som förekommer som ett resultat av symbolspråkets inverkan. När jag fick prova på bildterapi målade jag svarta fåglar eftersom jag tycker det hör sommaren till. Jag upplevde mig som granskad på fel premisser när jag fick förklarat för mig vad min bild förtäljde enligt symbolspråket. De svarta fåglarna bör vara återkommande i många bilder om terapeuten skall tolka och närma sig klienten. Mitt motiv var en slumpartat valt och det är svårt att tro att jag är den enda som målar efter slumpen vid en sådan session. Så visst är det viktigt att se till vad barnet har att berätta, för som jag nämnt tidigare behöver inte en bild betyda samma sak för en annan. Det stora svarta lejonet som barnet målar representerar något fint eller så vågar inte vederbörande säga sanningen, men vågar måla den? Hur många teckningar skall avverkas för att bildterapeuten ska kunna utföra sitt arbete som terapeut?

Att bildterapi är bra för människor som behöver tänka i nya banor och bearbeta händelser är mycket troligt med den kunskap och vetenskap som föreligger. Det är dock viktigt att ha en utbildning så att en människas situation inte förvärras under processens gång. Barn har livlig fantasi och är ganska så lättpåverkade vilket medför att terapeuten bör vara extra försiktig i arbete med barn.

Att se en bilds betydelse verkar vara mycket svårt och det är genom att låta klienten själv närma sig sin berättelse som den blir synlig, men vägen dit är lång och det gäller att inte pressa fram information för då kanske aldrig klienten vågar närma sig det bakomliggande igen, menar respondenterna. Huruvida terapeuten lägger upp sina möten med klienterna kan

ha en viss inverkan på den bild klienten skapar. Detta är något som skulle kunna vara intressant att forska vidare om.

8. Referenser

- Alm, A (2000) "Bildterapi" I: Grönlund, E (Ed) *Konstnärliga terapier: Bild, dans och musik i den läkande processen*. Stockholm: Natur och Kultur
- Aspers, P (2007) *Etnografiska metoder – att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber AB
- Befring, E (1994) *Forskningsmetodik och statistik*. Lund
- Bolman, L. & Deal, T. (2005) *Nya perspektiv på organisation och ledarskap*. Lund: Studentlitteratur
- Broberg, A, Almqvist, K & Tjus, T. (2003) *Klinisk barnpsykologi – utveckling på avvägar*. Falköping: Elanders Gummessons.
- Hindberg, Barbro (2007) *När omsorgen sviktar*. Stockholm: Rädda Barnen.
- Kvale, S (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Frank, L (1993) "Törnehäcken, barn ritar och berättar sig ur kriser och konflikter" Stockholm: Rädda Barnen
- Leuner, H (1984) *Symbol drama, psykoterapi med dagdrömsteknik*. Natur och Kultur
- Lehdal, A & Cabrejas, M. (2002) Projektet Bildverkstad med flyktingbarn från Kosovo. Karlstad: Landstinget i Värmland.
- Luterkort, B (1999) *Barn i bildterapi: att berätta om det svåra i bilder och videosagor..* Stockholm: Prisma.
- May, T (2005) *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur
- Svensson, J (2002) *Bildterapi*. Västerås: Solrosens Förlag AB
- Trost, J (1997) *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Vetenskapsrådet (2002) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet

Wallenus, A (2009) "Efterlängtan bok om bildterapi- de inre verktygen som alla föds med"
Kraft (elektronisk), *Kraft* <<http://www.foraldrakraft.se/bocker/efterlangtad-bok-om-bildterapi-de-inre-verktyg-som-alla-fods-med.html>> (2010-04-15)

Waller, D. (2006). Art therapy for children: how it leads to change. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 11, 272-282.

9. Bilaga 1. Intervjufrågor

Bakgrundsfrågor

1. Namn och ålder
2. Vilken utbildning har du?
3. Vilken yrkeserfarenhet har du?
4. Vad fick dig att börja arbeta med Bildterapi?

Frågor om verksamheten

1. Berätta om verksamheten.
2. Hur ser ett ärende ut, från början till slut?
3. I vilket stadium upplever du att Bildterapi hjälper och hur uttrycker det sig?

Bildterapi

1. Vilken målgrupp tror du Bildterapi är lämpligast för?
2. Vilken typ av problematik är Bildterapi lämpligast för?
3. Hur använder du bildterapi i ditt arbete med barn?

Avslutande frågor

1. Finns det en framtid för bildterapi som behandlingsmetod?
2. Hur har Bildterapi utvecklats de senaste åren?
3. Finns det ett område inom Bildterapi som du anser borde forskas mer om?
4. Har du tankar och idéer om hur man skulle kunna utveckla Bildterapi?

Finns det en möjlighet att göra ett deltagande eller en deltagande observation på er verksamhet?